

BARQAROR RIVOJLANISH KONSEPSIYASI: ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Xasanova Nasiba Nazar qizi

TDIU, mustaqil tadqiqotchisi

n.xasanova@tsue.uz

Annotatsiya

Ushbu maqolada barqaror rivojlanish konsepsiyasini tadqiq qilishning zamonaviy yondashuvlari tahlili berilgan. Shuningdek, tadqiqotda barqaror rivojlanishni aniqlashga yondashuvlarning tasnifini ishlab chiqish, barqaror rivojlanishning zamonaviy konsepsiyasining shakllanishining tarixiy tahlili, taklif etilayotgan davrlarda barqaror rivojlanishni tushunishning umumiy qonuniyatlari va asosiy farqlari aniqlashtirilgan.

Kalit soʻzlar: barqaror rivojlanish, barqaror rivojlanish konsepsiyasi, ekologik tizim, “yashil” iqtisodiyot, uch tomonlama yondashuv.

Аннотация

В данной статье представлен анализ современных подходов к исследованию концепции устойчивого развития. Также в исследовании разработаны классификация подходов к определению устойчивого развития, исторический анализ формирования современной концепции устойчивого развития, выяснены общие закономерности и основные различия понимания устойчивого развития в предлагаемые периоды.

Ключевые слова: устойчивое развитие, концепция устойчивого развития, эколого-системная, «зеленая» экономика, триединый подход.

Abstract

This article presents an analysis of modern approaches to the study of the concept of development. Also in development are classification approaches to measuring development, historical analysis of the formation of the modern concept takes into account development, basic principles and fundamental understanding include development in the intended periods.

Key words: sustainable development, concept of sustainable development, ecological-systemic, green economy, triune approach.

KIRISH

Hozirgi vaqtda barqaror rivojlanish barcha davlatlar va manfaatdor tomonlar uchun tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. 2015-yil 25-sentyabr Parijda BMT Bosh Assambleyasiga kiruvchi 193 davlat “Dunyomizni oʻzgartirish”[1] deb nomlangan 2030-yilgacha barqaror rivojlanish boʻyicha kun tartibini qabul qildi. Kun tartibi 17 ta Barqaror rivojlanish maqsadlari va 169 ta tegishli maqsadni oʻz ichiga oladi. 2000 – 2015-yillarga moʻljallangan Mingyillik rivojlanish maqsadlari[2]dan farqli oʻlaroq(8 ta faoliyat yoʻnalishi, 18 ta vazifa va 48 ta indikator koʻrsatkichlari), Barqaror rivojlanish maqsadlari yanada kengroq koʻlamga ega. Hujjat kundalik ritorika emas, balki undan ahamiyatliroq va odamlar sayyora va umumiy farovonlik uchun

harakatlarga aniq chaqiriqni o'z ichiga oladi. 2030-yilgi kun tartibi global hamjamiyatni barqaror, bardoshli va ishonchli dunyo sari harakat qilish uchun dadil va samarali choralar ko'rishga chaqiradi.

Makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va milliy barqaror rivojlanish maqsadlari[3] ni amalga oshirishda milliy barqaror rivojlanish maqsadlarida nazarda tutilgan ko'rsatkichlarning sifatli bajarilishi, global ishlab chiqarishning muhim bo'g'iniga aylangan kuchli iqtisodiyotni shakllantirish dolzarb masaladir. Shuningdek, "O'zbekiston — 2030"[4] strategiyasida belgilangan asosiy g'oyalar: barqaror iqtisodiy o'sish orqali daromadi o'rtachadan yuqori bo'lgan davlatlar qatoridan o'rin olish; aholi talablariga va xalqaro standartlarga to'liq javob beradigan ta'lim, tibbiyot va ijtimoiy himoya tizimini tashkil qilish; aholi uchun qulay ekologik sharoitlarni yaratish; xalq xizmatidagi adolatli va zamonaviy davlatni barpo etish; mamlakatning suvereniteti va xavfsizligini kafolatli ta'minlash kabilarni amalga oshirish hozirgi kunning bosh masalasidir.

ADABIYOTLAR SHARHI

Barqaror rivojlanish atamasi XX asrning 80-yillarida ilmiy jamoatchilikka G. X. Brundtland komissiyasi tomonidan kiritilgan: rivojlanish "barqaror, uzoq muddatli bo'lishi va u hozirgi avlod ehtiyojlarini qondirishi, kelajak avlodlarni o'z ehtiyojlarini qondirish imkoniyatidan mahrum etmasligi zarur"[5]. Shuni ta'kidlash kerakki, barqaror rivojlanish ko'plab omillar ta'sirida bo'lgan jarayon bo'lib, uni o'rganishdagi yondashuvlarda ilmiy jamoatchilik, biznes va hukumat vakillari o'rtasida o'zaro farq qiladi.

80-yillarning oxiridan boshlab barqaror iqtisodiy rivojlanish muammosi ko'plab xorijiy va mahalliy mualliflarning tadqiqotlari mavzusiga aylandi. Bugungi kunda zamonaviy olimlar barqaror rivojlanishning ekologik, institutsional, iqtisodiy va ijtimoiy kabi muhim rivojlanish mezonlarini aniqlaydilar. Shu bilan birga, barqaror rivojlanish sohasidagi tadqiqotchilarning katta e'tibori konsepsiyani quyidagi yondashuvlardan tahlil qilishga qaratilgan: **ekologik-tizimli, triada, "yashil" iqtisodiyot.**

Ekologik-tizimli yondashuv barqaror rivojlanish konsepsiyasi shakllanishining dastlabki bosqichida paydo bo'lgan. Dastlab, ushbu yo'nalish doirasida ekologik barqarorlik, biosfera va bioxilma-xillikni saqlash, resurslarning kamayishi va atrof-muhitning ifloslanishi muammolari ko'rib chiqildi.

Bu sohada ilk tadqiqotchilar D. Meadows, J. Randers bo'lganlar[6]. Ular kompyuter modellashtirish usulidan foydalanib, 21-asrning birinchi yarmida aholi o'sishi tendensiyalari, sanoat ishlab chiqarishining o'sish sur'atlari, tabiiy resurs zaxiralarining kamayishi, atrof-muhitning ifloslanishi oxir oqibat global falokatga olib kelishini hisobga olgan holda, "iqtisodiy o'sishning tabiiy chegarasi"ga yaqinlashishini ko'rsatadigan "O'sish chegaralari" hisobotini taqdim etdilar.

Xorijiy tadqiqotchi J. Pezzey ishida "barqaror rivojlanish"ning oltmishdan ortiq talqini qayd etilgan bo'lib, ular orasida quyidagilar bor: "barqaror rivojlanish – bu ekologik barqarorlikni va barqaror, doimiy iqtisodiy o'sishni ta'minlaydigan iqtisodiy rivojlanishdir"; "barqaror rivojlanish qayta tiklanadigan tabiiy resurslardan ularning

miqdorini kamaytirmaydigan yoki sifatiga putur etkazmaydigan tarzda foydalanishni nazarda tutadi, aks holda, bu ularning kelajak avlodlar uchun foydaliligini kamaytiradi"; "barqaror rivojlanish deganda yaqin kelajakda tabiiy va ijtimoiy muhit tomonidan qo'llab-quvvatlaniladigan iqtisodiy o'sish tushuniladi. Ideal barqaror jamiyat - bu barcha energiya quyosh manbalaridan olinadigan va qayta tiklanmaydigan resurslar qayta ishlanadigan jamiyatdir[7].

Rus olimi V.A. Koptug va boshqalar tadqiqotlarida, "barqaror rivojlanish" konsepsiyasining quyidagi talqini berilgan: "kelajak avlodlarning ehtiyojlarini qondirish imkoniyatini saqlab qolgan holda hozirgi avlodlarning ehtiyojlarini qondirishni ta'minlaydigan rivojlanishdir"[8]. A.D. Ursulning ta'kidlashicha, barqaror rivojlanishni "jamiyatning va atrof-muhitning sezilarli darajada tanazzuliga yo'l qo'ymaydigan rivojlanish" deb qarash mumkin[9]. V.I. Danilov-Danilyanning fikriga ko'ra, barqaror rivojlanish "shunday ijtimoiy rivojlanishki, unda yaratilgan turmush sharoiti insonning tanazzulga uchrashiga olib kelmaydigan, tabiiy muhit buzilmagan, ijtimoiy buzg'unchi jarayonlar jamiyat xavfsizligiga tahdid soluvchi darajada rivojlanmagan bo'ladi"[10]. A. P. Tyapuxin fikricha, bir vaqtning o'zida, barqaror rivojlanish inson sivilizatsiyasi atrof-dagi tabiatni yo'q qilmaydi, aksincha, uning rivojlanish qonunlarini hisobga oladi va belgilangan cheklovlar va taqiqlarni o'rnatadi[11].

Yangi rivojlanish modelini shakllanish jarayonida barqaror rivojlanish paradigmasining evolyutsiyasi **“yashil” iqtisodiyot konsepsiyasi** yaratilishiga olib keldi va jamiyat tabiat tizimlari bilan birga hamohang rivojlanishi e'tirof etildi[12]. “Global yashil iqtisodiyot” konsepsiyasi BMTning atrof-muhit dasturi (2009-yil) doirasida taklif etildi[13].

Bizning fikrimizcha, sanab o'tilgan tadqiqotlar “barqaror rivojlanish” konsepsiyasining nazariy asoslarini ishlab chiqish va atrof-muhit muammolari va antropogen omilning atrof-muhitga ta'sirini ommalashtirishga jiddiy hissa qo'shdi. Biroq, ijtimoiy-iqtisodiy tizimlarning rivojlanishini bashorat qilish va empirik tadqiqotlar olib borish imkoniyatini bermaydi. Bu yondashuv keyingi ilmiy tadqiqotlar uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi va birinchi navbatda tabiiy fanlar hamjamiyatida qo'llaniladi.

METODOLOGIYA

Tadqiqot uchun materiallar Birlashgan Millatlar Tashkilotining rasmiy hujjatlari, boshqa hukumatlararo va jamoat tashkilotlarining hisobotlari, mahalliy va xorijiy olimlarning tadqiqotlari, xorijiy kutubxona fondlaridan olingan birlamchi manbalardan iborat. Asosiy tadqiqot usullari quyidagilardan iborat: tarixiy-genetik usul, davrlashtirish usuli, tasniflash usuli, tahlil usuli, tizimli yondashuv, induksiya va deduksiya usuli.

TAHLIL VA NATIJALAR

20-asrning o'rtalaridan boshlab BMTning barqaror rivojlanish masalalari bo'yicha faoliyati umumiy gumanistik va ijtimoiy muammolarni ko'rib chiqishdan atrof-muhitni muhofaza qilish, shuningdek, inson faoliyatining tabiatga salbiy ta'sirini

kamaytirish masalalarini muhokama qilishga o'tdi. Global o'zgarishlar bilan barqaror rivojlanishning funksional elementlarini aniqlashga tizimli yondashuvlar ham o'zgardi (1-jadval).

Uch tomonlama yondashuvda barqaror rivojlanishni talqin qilish 1992-yilda Rio-de-Janeyroda bo'lib o'tgan BMTning atrof-muhit va rivojlanish bo'yicha konferensiyalari ishi natijalariga ko'ra shakllana boshladi. Konferensiyada jahon hamjamiyatida barqaror rivojlanishga erishish uchun "XXI asr Kun tartibi" harakat dasturi qabul qilindi. Konferensiyada G.X.Brundtland komissiyasining g'oyalari rivojlantirilib, barqaror rivojlanish deganda "Kelajak avlodlar ehtiyojlarini qondirish qobiliyatini buzmasdan hozirgi avlod ehtiyojlarini qondiradigan rivojlanish" tushunilishi ta'kidlandi[5].

Barqaror rivojlanish konsepsiyasini ishlab chiqishda *E.B. Barbierning* ishlari muhim rol o'ynaydi. U "Resurslarga bog'liq bo'lgan iqtisodiyotning barqarorligiga erishishning minimal zaruriy sharti barqarorlik uchun zarur shartlarni bajarishdir", — deb ta'kidlaydi. Shu bilan birga, iqtisodiy rivojlanish tabiiy resurslardan samarali foydalanishga, shuningdek, tugab borayotgan tabiiy resurslarni o'zlashtirishdan olingan renta boshqa ishlab chiqarish (tabiiy) aktivlarga yo'naltirilishiga asoslanadi[14].

Iqtisodiy va ekologik jihatlarni birlashtirish rivojlanish tashabbuslari nafaqat iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishni, balki mintaqaning uzoq muddatli farovonligi bilan bog'liq bo'lgan atrof-muhit va tabiiy resurslarni muhofaza qilishni ham ta'minlaydi[15].

Ekologik jihatga e'tibor bermaslik resurslarning kamayishi, ifloslanishi va ekotizimlarning degradatsiyasi kabi salbiy oqibatlariga, bu esa mintaqalarning iqtisodiy barqarorligi va aholi farovonligiga putur etkazishga olib kelmoqda. Shu bilan birga, "...ekologik jihatlarni hisobga olish mintaqalarga iqtisodiy faoliyatning atrof-muhitga ta'sirini tushunishga va salbiy ta'sirlarni yumshatish bo'yicha strategiyalarni ishlab chiqishga imkon beradi"[16].

Xorijlik olim H. Deyli barqaror rivojlanishning iqtisodiy-ekologik jihatlarni ilmiy ishlanmalarida o'rgangan. Olim mintaqalarda resurslar va ekotizimlarning ekologik chegaralarini tan olish muhimligini ta'kidlaydi. Uning ta'kidlashicha, an'anaviy iqtisodiy o'sishni tabiiy resurslarni tugatmasdan va atrof-muhitga zarar etkazmasdan cheksiz davom etib bo'lmaydi[17].

R. Kostansa "...iqtisodiyot va atrof-muhit o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni ko'rib chiqish muhimligini, resurslarni barqaror boshqarish va atrof-muhitni boshqarish zarurligini ta'kidlagan"[18].

Xorijlik olimlar S. Levin va V. Klark murakkab tizimlar va ularning barqarorlikka ta'sirlarini o'rganish bo'yicha tadqiqotlar olib borgan. Ular ekologik tizimlardagi chidamlilik, ularning buzilishlarni qabul qilish, ularning tuzilishi va funksiyalarini saqlab qolish qobiliyatini o'rgangan[19].

1-jadval

Rasmiy hujjatlar va hisobotlarda "barqaror rivojlanish" tushunchasi

Yillar	Hujjat nomi	Qaysi tashkilot tomonidan qabul qilingan	"barqaror rivojlanish" mazmuni va mohiyati	Asosiy natijalar
1972 y.	BMT ning atrof muhit bo'yicha konferentsiyasi deklaratsiyasi	1972-yil 5-iyun, BMTning atrof muhit bo'yicha konferentsiyasi tomonidan qabul qilingan. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declarathenv.shtml	Atrof-muhitning ifloslanishi muammosiga nisbatan insonning yangi axloqiy va ijtimoiy munosabatlarini rivojlantirishga qaratilgan harakatlar yig'indisi	Atrof-muhit ifloslanishi bo'yicha izchil xalqaro konsensusga erishish uchun birinchi yirik urinish
1976 y.	"O'sish chegaralari"	Mualliflar: Donella H. Meadows, Dennis L. Meadows, Jorgen Randers, Uilyam Berens III. https://www.clubofrome.org/publication/the-limits-to-growth/	Barqaror rivojlanish inson populyatsiyasining ko'payishi va buning natijasida tabiiy resurslarning yo'qolishini o'rganish orqali ko'rib chiqiladi	Hisobotda o'sishning davom etishi Yerning o'zining tabiiy chegaralariga etishiga olib kelishi mumkinligini taxmin qiladi.
1987 y.	"Bizning umumiy kelajagimiz" hisoboti	Bizning umumiy kelajagimiz. BMT ning YUNEP hisoboti https://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf	Rivojlanish "barqaror, uzoq muddatli bo'lishi va u hozirgi avlod ehtiyojlarini qondirishi, kelajak avlodlarni o'z ehtiyojlarini qondirish imkoniyatidan mahrum etmasligi zarur"	Barqaror rivojlanish" atamasining birinchi versiyasi zshakllantirilgan
1992 y.	"XXI asr kun tartibi"	BMT ning Atrof-muhit va rivojlanish bo'yicha konferentsiyasi tomonidan qabul qilingan, Rio-de-Janeyro, 1992 yil 3-14 iyun https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.shtml	Iqlim va iqtisodiy jarayonlarning rivojlanishidagi nomutanosiblikni kamaytirishga qaratilgan mexanizm	Barqaror rivojlanishning asosiy qoidalari qabul qilingan.
1997 y.	Kioto protokoli	BMT ning Iqlim o'zgarishi bo'yicha doiraviy konvensiyasiga Kioto protokoli, 1997 yil 11 dekabrda qabul qilingan. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/kyoto.shtml	Faoliyat kvotalari orqali atmosferaga zararli chiqindilarni kamaytirish mexanizmini ishlab chiqish	Issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish maqsadlari belgilangan, "rivojlangan" mamlakatlarda CO ₂ emissiyasi darajasi uchun ko'rsatkichlar qabul qilingan.
2006 y.	Mas'uliyatli investitsiyalar tamoyillari	BMT ning mas'uliyatli investitsiyalar bo'yicha tamoyillari, 2005 yil. https://www.unpri.org/investment-tools	ESG kun tartibi qoidalarini hisobga olgan holda investitsiya qarorlari	Mas'uliyatli investitsiya mexanizmining paydo bo'lishi
2009 y.	"Global yashil iqtisodiyot" konsepsiyasi	BMTning atrof-muhit dasturi (YUNEP) www.un.org/ru/events/chemistry2011/annual_report_2009.pdf	"yashil iqtisodiyot" – bu "insonlar farovonligi va ijtimoiy tengligining yaxshilanishi, ekologik risklar va ekologik taqchillikni sezilarli darajada kamaytirish"	Jamiyat-tabiati tizimlari bilan birga hamohang rivojlanishi e'tirof etildi
2015 y.	Parij kelishuvi	BMT ning Iqlim o'zgarishi bo'yicha doiraviy konvensiyasi bo'yicha kelishuv https://www.un.org/ru/climatechange/paris-agreement	Iqlim o'zgarishiga qarshi kurash	Kelishuv natijasida global isish tezligini kamaytirish

Taniqli iqtisodchi olim Uilyam Nordxaus(2018y. Nobel mukofoti) tadqiqotlarida iqlim o'zgarishi iqtisodiyoti va integratsiyalashgan baholash modellarini (IAMs) ishlab chiqqan. Uning (DICE) modeli iqlim siyosatining xarajatlari va afzalliklarini baholash uchun iqlim dinamikasi, iqtisodiy o'sish, energiyadan foydalanish va uglerod emissiyasini birlashtirgan[20]. Olimlar moslashuvchan boshqaruvning muhimligini, barqaror rivojlanish uchun ekotizimlarning o'zgarishlar va buzilishlarga moslashish qobiliyatini ta'kidlagan.

Bir guruh rus olimlari[21] barqaror rivojlanish - bu "resurs bazasidan oqilona foydalanish, tabiiy muhitni muhofaza qilish va kelajak avlodlarning o'z ehtiyojlarini qondirish qobiliyatini xavf ostiga qo'ymasdan, ijtimoiy yo'naltirilgan iqtisodiyotni yaratish" deb ta'kidlaydilar. H.N. Gizatullin va V.A. Troiskiy[22] o'z tadqiqotlarida "barqaror rivojlanish konsepsiyasi uchta asosiy nuqtayi nazarning kombinatsiyasi natijasida paydo bo'lganligini tasdiqlaydi: iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik. Shunga ko'ra, barqaror rivojlanishning uchta maqsadi haqida to'xtaladilar: atrof-muhit yaxlitligi, eko-samaradorlik va eko-adolat".

Boshqa bir guruh tadqiqotchilar "barqaror rivojlanish" konsepsiyasining mohiyatini "iqtisodiy o'sish va rivojlanish o'rtasidagi optimal mutanosiblikni saqlash, tabiiy resurslarni ijtimoiy va tabiiy resurslarni qayta ishlab chiqarishning barqaror jarayonlarini ta'minlaydigan darajada takror ishlab chiqarish" deb belgilaydilar. V.L. Tovbina[23] barqaror rivojlanishni "ijtimoiy adolat va ekologik mas'uliyat tamoyillariga javob beradigan uyg'un iqtisodiy rivojlanish jarayoni" sifatida qaraydi.

Mahalliy olimlarimizdan A.A. Isadjanov fikricha, barqaror rivojlanishning asosiy mohiyati rivojlanishni kam uglerodli iqtisodiyotni rivojlantirishga yo'naltirish va rag'batlantirishga, ekologik toza texnologiyalarni joriy etishga va ekologik talablarga javob beradigan transport vositalarini yaratishga va qo'llashga, energiya samaradorligini ta'minlashga va iqlim o'zgarishi bilan bog'liq masalalarni hal etishga qaratilgan[24].

Vaxabov A. fikricha, barqaror rivojlanish deyilganda, aholi ehtiyojlarini to'la qondirish maqsadida kelajak avlod ehtiyojlarini qondirish imkoniyatlarini esa xavf ostiga qo'ymaslikka asoslangan rivojlanish tushuniladi. Barqaror rivojlanishni "ijtimoiy"- "iqtisodiy"- "ekologik" uchlikning o'zaro bog'liqlikda rivojlanishiga asoslangan sinergetik samara hisobidan taraqqiy etadigan jarayon sifatida tasavvur etish mumkin. Barqaror rivojlanishni ta'minlashdagi iqtisodiy yondashuv cheklangan resurslardan oqilona foydalanishni nazarda tutadi. Ijtimoiy yondashuv global miqyosda ijtimoiy barqarorlik va madaniy xilma-xillikni ta'minlashga yo'naltirilgan bo'ladi. Ekologik yondashuv esa har qanday ekologik tizimlarning normal faoliyat yuritishini ta'minlashga xizmat qilishi zarur bo'ladi[25].

Nigmatov A. ta'rificha, barqaror rivojlanish konsepsiyasi – kelajak avlod ehtiyojlarini inobatga olgan holda hozirgi zamon kishilik jamiyatining o'zaro uzviy bog'langan ekologik xavfsiz, iqtisodiy ta'minlangan, ijtimoiy muhofazalangan va institutsional birlashgan hayot tarzini shakllantirishni o'z ichiga olgan g'oyalar tizimidir[26].

Uch tomolama yondashuv tadqiqotning tizimli xarakterini o'z ichiga oladi, bunda barcha jihatlar yagona obyekt sifatida ko'rib chiqiladi va har qanday jihatni istisno

qilish ko‘rib chiqilayotgan tizimning beqarorligiga olib keladi.

XXI asrning boshlaridan dunyo olimlari “Yashil” iqtisodiyot to‘g‘risida juda ko‘p munozaralar olib bormoqdalar, u iqtisodiy o‘rta muhitning omillari atrof-muhitga tobora bog‘liq bo‘lib qolayotganini ta’kidlamodalar [27].

Iqtisodiy adabiyotda “yashil iqtisodiyot” tushunchasi ilk marotaba 1989-yilda [28] qo‘llanilganligiga qaramasdan uning mohiyati hozirga qadar turlicha talqin etiladi. Ayrim manbalarda “yashil iqtisodiyot” mamlakat tabiatini yaxshilashga ko‘maklashuvchi iqtisodiyotning yangi tarmoqlari sifatida tadqiq qilinsa, ba’zi tadqiqotlarda “yashil iqtisodiyot” tabiatga yordam beruvchi va foyda keltiruvchi yangi texnologiyalar, ekotizimlar sifatida o‘rganiladi, uchinchi guruh tadqiqotlarda esa “yashil iqtisodiyot” – bu ekologik toza mahsulotlar yaratishga yo‘naltirilgan rivojlanishning yangi bosqichiga o‘tish hisoblanib, uning asosini sof yoki “yashil” texnologiyalar tashkil etadi deyiladi.

“Yashil iqtisodiyot” tushunchasining keng tarqalgan, nisbatan to‘liq ta’rifi UNEP tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, “yashil iqtisodiyot” – bu “insonlar farovonligi va ijtimoiy tengligining yaxshilanishi, ekologik risklar va ekologik taqchillikni sezilarli darajada kamaytirish”ga olib keluvchi iqtisodiyotdir [13].

“Yashil iqtisodiyot” konsepsiyasining maqsadi barqaror iqtisodiy o‘rta ta’minlash va investitsiyalar faolligini oshirish, atrof muhit muhofazasi va ijtimoiy integratsiya sifatini yaxshilash hisoblanadi [13]. Ushbu maqsadga erishish uchun davlat va xususiy investitsiyalarni barqaror rivojlanishning ekologik va ijtimoiy omillariga keng miqyosda yo‘naltirish zarur bo‘ladi.

Fikrimizcha, “yashil iqtisodiyot” barqaror rivojlanish tushunchasini to‘liq qamrab ololmaydi, aksincha barqaror rivojlanishga eltuvchi muhim rivojlanish bosqichi va tarkibiy qismi hisoblanadi.

XULOSA

Biznesni barqaror rivojlantirishning muhim omili sifatida ijtimoiy mas’uliyat tamoyillariga rioya qilish nafaqat kompaniyalar, balki butun davlatning samarali rivojlanishiga ham xizmat qiladi. Barqaror rivojlanishga sodiqlik o‘tgan asrning dolzarb global tendentsiyasiga aylandi. Uglerodsiz iqtisodiyotni ommalashtirish va innovatsion “yashil” moliyaviy vositalardan keyingi o‘n yilliklarda foydalanishni davom ettirish iqlim va ijtimoiy o‘zgarishlar bilan bog‘liq ko‘plab mahalliy va global muammolarni samarali hal qiladi.

Mamlakatimizda “yashil iqtisodiyot” asosida barqaror rivojlanishni ta’minlashda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2022-yil 2-dekabrda tasdiqlangan PQ-436-sonli “2030-yilgacha O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida” Qarori [29] muhim dasturiy amal hisoblanadi.

2022 — 2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida belgilangan vazifalarni amalga oshirish, O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi doirasida “yashil” va inklyuziv iqtisodiy o‘rta ta’minlash borasida amalga oshirilayotgan chora-

tadbirlar samaradorligini oshirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish hamda iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida resurslarni tejashni yanada kengaytirishda quyidagilar:

- ✓ issiqxona gazlarining yalpi ichki mahsulot birligiga nisbatan solishtirma ajratmalarini 2010-yildagi darajadan 35 foizga qisqartirish;

- ✓ qayta tiklanuvchi energiya manbalarining ishlab chiqarish quvvatini 15 GVtga oshirish va ularning ulushini elektr energiyasini ishlab chiqarish umumiy hajmining 30 foizidan ko'prog'iga etkazish;

- ✓ sanoat sohasida energiya samaradorligini kamida 20 foizga oshirish;

- ✓ yalpi ichki mahsulot birligiga to'g'ri keladigan energiya sarfi hajmini, shu jumladan, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish hisobiga 30 foizga kamaytirish;

- ✓ iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida suvdan foydalanish samaradorligini sezilarli darajada oshirish, 1 million gektargacha maydonda suv tejovchi sug'orish texnologiyasini joriy etish;

- ✓ yiliga 200 million ko'chat ekish va ko'chatlarning umumiy sonini 1 milliarddan oshirish orqali shaharlardagi yashil maydonlarni 30 foizdan ortiqroqqa kengaytirish;

- ✓ respublika o'rmon fondi zaxiralari ko'rsatkichini 90 million kub metr dan ortiqroqqa etkazish;

- ✓ hosil bo'ladigan qattiq maishiy chiqindilarni qayta ishlash darajasini 65 foizdan oshirish maqsad qilingan.

“Yashil iqtisodiyot” konsepsiyasi tarafdorlari amal qilayotgan iqtisodiy tizim aholi turmush darajasining yaxshilanishida muayyan ijobiy natijalarga olib kelganligiga qaramasdan mukammal emas, deb hisoblashadi. Ekologiyaning buzilishi (iqlim o'zgarishi, cho'llashish, bio xilma-xillikning yo'qotilishi), tabiiy kapital cheklanganligi, tugab borayotganligi, kambag'allik miqyosining ortib borishi, chuchuk suv, oziq-ovqat, energiyaning etishmasligi, odamlar va mamlakatlar o'rtasidagi tengsizlik kabi muammolar amaldagi iqtisodiy tizimning mukammal emasligini ifodalovchi holatlar hisoblanadi. Yuqorida qayd etilgan sabablarga ko'ra amaldagi iqtisodiy model “jigar rang iqtisodiyot” deb ataladi.

Umuman, “barqaror rivojlanish”, “yashil o'sish” va “yashil iqtisodiyot” tushunchalari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik “yashil iqtisodiyot” tushunchasining mazmunini chuqurroq ochib berish imkonini beradi. “Yashil iqtisodiyot”ni shakllantirish “yashil o'sish”ni ta'minlab beradi va barqaror rivojlanish strategiyasini amalga oshirishga ko'maklashadi. Demak, “yashil iqtisodiyot”ni barqaror rivojlanishning uzoq muddatli maqsadlariga erishishning asosi sifatida qabul qilish mumkin.

Barqaror rivojlanishning konseptual qoidalarini o'rganar ekanmiz, ko'plab ilmiy maqolalarni tahlili "barqaror rivojlanish" va "yashil iqtisodiyot" tushunchalari o'rtasidagi munosabatlariga bag'ishlangan. Bu barqaror rivojlanish konsepsiyasi doirasida “yashil iqtisodiyot”ning alohida ilmiy tadqiqot sohasi sifatidagi yondashuvligini ta'kidlash uchun asos bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. <https://sdgs.un.org/ru/2030agenda>
2. <https://www.un.org/ru/youthink/mdg.shtml>
3. <https://lex.uz/docs/5870397>
4. <https://lex.uz/ru/docs/6600413>
5. Доклад Всемирной комиссии по вопросам окружающей среды и развития «Наше общее будущее». Организация объединенных наций. 1987. URL: <http://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf>
6. Meadows D., Randers J. Limits to growth. The 30-Year Update. UK, Earthscan, 2005. 363 p.
7. Pezzey J. Economic analysis of sustainable growth and sustainable development // Environment Department working paper. № ENV 15. Washington, DC: World Bank, 1989. 104 p.
8. Коптюг В.А., Матросов В.М., Левашов В.К. Новая парадигма развития России: комплексные исследования проблем устойчивого развития. М.: Academia; Иркутск: РИЦ ГП «Облформпечать», 2000. 459 с.
9. Урсул А.Д. Становление устойчивой цивилизации: новые глобальные цели // Философия и общество. 2016. № 1 (78). С. 29–56.
10. Устойчивое развитие: Новые вызовы: учебник для вузов / под общ. ред. В.И. Данилова-Данильяна, Н.А. Пискуловой. М.: Аспект Пресс, 2015. 336 с.
11. Тяпухин А. П. Сущность, состав и эволюция системы управления устойчивым развитием региона / А. П. Тяпухин, А. Т. Раимова // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. 2009. № 19(52). С. 21—29
12. Перелет Р. А. Направления стратегии «зеленого роста». // [rospromeco.com/expertnoe - mneniye /28- analytic /expertnoe-mneniye/](http://rospromeco.com/expertnoe-mneniye/28-analytic/expertnoe-mneniye/)
13. Глобальный зеленый новый курс. Доклад, ЮНЭП, www.un.org/ru/events/chemistry2011/annual_report_2009.pdf
14. Barrier E. B. The concept of sustainable economic development // The economics of sustainability. – Routledge, 2017. – С. 87-96.
15. Mitlin D., Satterthwaite D. Sustainable development and cities // Sustainability the Environment and Urbanisation. – Routledge, 2014. – С. 23-61.
16. Collins A., Munday M., Roberts A. Environmental consequences of tourism consumption at major events: An analysis of the UK stages of the 2007 Tour de France // Journal of Travel Research. – 2012. – Т. 51. – №. 5. – С. 577-590.
17. Daly H. E. Ecological economics and sustainable development. – Edward Elgar Publishing, 2007.
18. Costanza R. Ecological economics in 2049: Getting beyond the argument culture to the world we all want // Ecological Economics. – 2020. – Т. 168. – С. 106484.
19. Levin S. A., Klark W. Toward a science of sustainability // Center for International Development Working Papers. – 2010.
20. Nordhaus W. Evolution of modeling of the economics of global warming: changes in the DICE model, 1992–2017 // Climatic change. – 2018. – Т. 148. – №. 4. – С. 623-640.

21. Розенберг Г.С., Черникова С.А., Краснощеков Г.П., Крылов Ю.М., Гелашвили Д.Б. Мифы и реальность «устойчивого развития» // Проблемы прогнозирования. 2000. № 2. С. 131–154.
22. Гизатуллин Х.Н., Троицкий В.А. Концепция устойчивого развития: новая социально-экономическая парадигма // Общественные науки и современность. 1998. № 5. С. 124–130.
23. Товбина В.Л. Новая экологическая парадигма – важный фактор обеспечения устойчивого развития // Ученые записки Российского государственного гидрометеорологического университета. 2012. № 26. С. 248–265.
24. Isadjanov A.A. Barqaror iqtisodiy rivojlanishning ekologik jihatlari. Monografiya. TDIU. Ilmiy tadqiqot markazi. 2020. 137-138 b.
25. Вахабов А. В., Хажибакиев Ш. Х. Необходимость и приоритетные направления перехода к «зеленой экономике» в Узбекистане // Экономика и финансы (Узбекистан). – 2021. – №. Спецвыпуск 4. – С. 3-12.
26. Nigmatov A Barqaror rivojlanish va uning tizimli indikatorlari // Monografiya. – Т.: Spectrum Media Group. – 2015. – Т. 120.
27. Бобилев С.Н., Кирюшина П.А., Кудрявцева О.В. Зеленая экономика и цели устойчивого развития для России. МГУ им.М.В.Ломоносова 2019, с. 283
28. Blueprint for a green economy: David Pearce, Anil Markandya and Edward B. Barbier. Earthscan, London, Great Britain, 1989. 192 pp.
29. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrdagi “2030-yilgacha O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida” PQ-436-sonli Qarori// <https://lex.uz/uz/docs/6303230>
30. Xasanova, N. (2023). Barqaror rivojlanish konsepsiyasini tadqiq qilish yondashuvlari tahlili. Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot, 1(10). https://doi.org/10.55439/GED/vol1_iss10/a641.
31. Rajabov N., Adilova M. Mintaqalar barqaror rivojlanishining iqtisodiy-ekologik jihatlari. Monografiya // “Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi”, — Т.: 2024, 156 бет
32. Zonal policy concept: prospects for effective investment climate management Иқтисодиёт ва таълим. – 2022. – Т. 23. – №. Махсус сон. – С. 212-219.
33. Dhar B. K., Shaturaev J., Kurbonov K. The causal nexus between innovation and economic growth: An OECD study, Social Science Quarterly. – 2023. – Т. 104–№4. – С.395-405, [https://doi.org/10.1111/ssqu.13261\(2023b\)](https://doi.org/10.1111/ssqu.13261(2023b)).
34. Shaturaev J., Hakimova M., Kurbonov X, Rajabov N. Crafting a Neutrosophic-Driven Tool to Probe Turnover Propensities in Manufacturing Entities // Journal of Neutrosophic Science, Vol. 23, No. 02, PP. 221-237, 2024. doi.org/10.54216/IJNS.230218.
35. Nazirjon, R., Kurbonov, K., Jakhongir, S., Ibodullo, K., Marguba, A., & Gulshoda, Q. (2023, December). Econometric Analysis of Economic and Ecological Aspects of Sustainable Development of Regions in Terms of Digital Economy. In

International Conference on Next Generation Wired/Wireless Networking (pp. 152-165). Cham: Springer Nature Switzerland.

36. Ражабов Н. (2022). Эркин иқтисодий зоналарда инвестицион муҳит жозибadorлигини бошқариш масалалари хусусида: https://doi.org/10.55439/ECED/vol23_iss3/a15. Iqtisodiyot Va ta'lim, 23(3), 101–108. https://doi.org/10.55439/ECED/vol23_iss3/a512